

ΑΙΚΑΤΕΡΙΝΗ ΛΕΥΚΑ

ΞΕΝΟΙ ΣΤΑ ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΠΛΑΤΩΝΟΣ. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΥ ΔΙΑΛΟΓΟΥ

Για τους αρχαίους Έλληνες υπάρχουν τρία διαφορετικά είδη “ξένων” (με την ευρεία σημασία του όρου). Υπάρχουν οι λαοί που δε μιλούν την ελληνική γλώσσα, εξ ου και η ονομασία τους “βάρβαροι”, αλλά και οι Έλληνες που έρχονται από μια άλλη πόλη - κράτος ως επισκέπτες, οι “ξένοι” με την περιορισμένη σημασία του όρου. Τέλος, οι ξένοι οι οποίοι είναι εγκατεστημένοι σε μια πόλη διαφορετική από την ιδιαίτερη πατρίδα τους αποτελούν την τάξη των μετοίκων.¹

Ο Πλάτων αναφέρεται σε όλες αυτές τις κατηγορίες “αλλοδαπών”. Η στάση του φιλοσόφου απέναντι στους βαρβάρους αξίζει μια εμβριθέστερη μελέτη, για την οποία δεν αρκεί ο χώρος του παρόντος άρθρου.² Εδώ θα αναφερθώ μόνο εν παρόδω σε συγκεκριμένα πρόσωπα που ο λόγος τους εντάσσεται στο πλαίσιο των διαλόγων του Πλάτωνος, μεταφερόμενος στην ελληνική από κάποιον ομιλητή.

Πρόκειται για τον Ήρα τον Αρμένιο, η εσχολογική περιπέτεια του οποίου μεταφέρεται από το Σωκράτη στο τέλος της *Πολιτείας*³ και για τον ανώνυμο Αιγύπτιο ιερέα που μετέδωσε στο Σόλωνα την ιστορία του πολέμου μεταξύ Ατλαντίδος και αρχαίας Αθήνας, μια αφήγηση που αναφέρει ο Κριτίας ο νεότερος στον *Τίμαιο* και την αναπτύσσει ο Πλάτων στον *Κριτία*.⁴ Και οι δύο παρουσιάζονται σαν πρόσωπα αξιόπιστα, που οι λόγοι τους αντικατοπτρίζουν την αλήθεια.

Αυτές οι περιπτώσεις αποτελούν ωστόσο μια μειονότητα μέσα στο σύνολο των ξένων προσώπων που εμφανίζονται στα πλατωνικά έργα, και των οποίων ο αριθμός δεν είναι ευκαταφρόνητος. Στους 21 από τους 29 διαλόγους, που είναι γενικά αποδεκτοί ως αυθεντικοί, παρεμβαίνουν 36 ξένοι, εκ των οποίων 26 επισκέπτες, 7 μέτοικοι και οι 2 “βάρβαροι”, που μόλις αναφέραμε. Ο Κρής Κλεινίας αποτελεί μια ξεχωριστή περίπτωση, καθώς είναι ταυτοχρόνως ξένος ως προς την Αθήνα – το συνήθη χώρο των πλατωνικών έργων –

αλλά και ιθαγενής του τόπου, όπου διεξάγεται, εντελώς εξαιρετικά, η συζήτηση για τους *Νόμους* και την *Επινομίδα*.

Δεδομένου του ότι η χρήση μιας γλώσσας αποτελεί θεμελιώδη προϋπόθεση για την πραγματοποίηση ενός διαλόγου, δεν είναι παράξενο που η συντριπτική πλειονοψηφία των ξένων προέρχονται από πόλεις της μητροπολιτικής Ελλάδας ή από τις αποικίες της στην Μ. Ασία, τη Νότιο Ιταλία και την Αφρική. Επί πλέον, η Αθήνα αποτελούσε κατά την κλασσική περίοδο ένα από τα πιο σημαντικά διεθνή πολιτιστικά κέντρα. Κατά συνέπεια η παρουσία τόσων ξένων επισκεπτών φαίνεται φυσική.

Οι μέτοικοι που αναφέρονται στους διαλόγους είναι μαθητές του Σωκράτη (Φαίδων, Πολέμαρχος, ο Ευθύδημος της *Πολιτείας*) ή σημαντικές προσωπικότητες της πόλης στον οικονομικό τομέα (Κέφαλος) και στο χώρο της διανοήσης (Λυσίας, Ασπασία). Καθώς τα πρόσωπα αυτά παρουσιάζονται πλήρως εντεταγμένα στον τόπο διαμονής τους (εκτός από την ενδεχόμενη αναφορά του πολιτειακού τους status δεν εμφανίζεται άλλη διαφοροποίηση από τους Αθηναίους πολίτες), δε θα σταματήσουμε ιδιαίτερος σ' αυτές τις περιπτώσεις.⁵

Εδώ θα εξετάσουμε κυρίως τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζονται οι ξένοι επισκέπτες καθώς και με τη συμπεριφορά των εγχώριων ομιλητών τους απέναντί τους. Θα αναφερθούμε επίσης στις διάφορες σημασιοδοτήσεις του όρου “ξένος” στον Πλάτωνα. Παρά την αναγκαστική συντομία και τον επιλεκτικό χαρακτήρα της παρούσας μελέτης ελπίζουμε έτσι να διαφωτίσουμε περισσότερο τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει ο Πλάτων τους αλλοδαπούς και κυρίως τις αρχές που διέπουν το διάλογο μεταξύ προσώπων διαφορετικής προέλευσης· οι αρχές αυτές φαίνεται να παραμένουν πάντοτε επίκαιρες.

Οι ξένοι επισκέπτες των διαλόγων μπορεί να είναι φίλοι και “μαθητές” του Σωκράτη, όπως ο Σιμμίας ο Θηβαίος, οι Βοιωτοί Κέβης και Φαιδώνδης, οι Ευκλείδης και Τερψίων από τα Μέγαρα. Ως επί το πλείστον πρόκειται για προσωπικότητες ήδη καθιερωμένες σε διάφορους τομείς: είναι οι μεγάλοι στοχαστές (οι Ελεάτες Παρμενίδης και Ζήνων), ή γνωστοί Σοφιστές, όπως ο Πρωταγόρας από τα Άβδηρα, ο Πρόδικος ο Κείος, οι αδελφοί Ευθύδημος και Διονυσόδωρος (καταγόμενοι από τη Χίο και εξόριστοι από την αποικία των Θουρίων, όπου είχαν εγκατασταθεί) καθώς και ο Ιππίας ο Ηλείος, συχνά πρόεδρος της χώρας του. Μπορεί επίσης να είναι ρήτορες, όπως ο Γοργίας ο Λεοντίνος και ο Πώλος από τη Σικελία (οι οποίοι αποκαλούνται και σοφιστές) ή μαθηματικοί της ολκής του Θεοδώρου του Κυρηναίου. Δεν λείπουν ακόμη οι “προνομιούχοι”, που υποτίθεται πως χαίρουν μιας εξαιρετικής

θείας έμπνευσης, όπως ο Εφέσιος ραφωδός Ίων και ο Ναξιώτης “προφήτης” Ευθύφρων. Ωστόσο συναντάμε και επίσημους θρησκευτικούς αντιπροσώπους, επιβλητικούς ιερείς, όπως η Διοτίμα η εκ Μαντινείας.

Είναι αλήθεια πως κάποιοι σχολιαστές αμφισβητούν την πραγματική ύπαρξη μερικών προσώπων, ελλείπει άλλων μαρτυριών. Η Διοτίμα συμπεριλαμβάνεται σ’ αυτές τις επίμαχες προσωπικότητες, καθώς και ο Τίμαιος ο Λοκρός, εξάιρετος γνώστης των μαθηματικών και της αστρονομίας, ή ο Μέγιλλος ο Λακεδαιμόνιος, ένας από τους τρεις σεβάσιμους νομοθέτες των *Νόμων* και της *Επινομίδας*. Το ίδιο ερώτημα τίθεται και για έναν άλλο συνομιλητή αυτών των τελευταίων διαλόγων, τον Κρήτα Κλεινία.

Για άλλα πρόσωπα, που η ιστορική τους ύπαρξη είναι διαπιστωμένη, μπορούμε να αναρωτηθούμε για το εύλογο της παρουσίας τους στο συγκεκριμένο διάλογο. Παραδείγματος χάριν, ο Ερμοκράτης, Συρακούσιος στρατηγός και διπλωμάτης που είχε κερδίσει αποφασιστικές μάχες εναντίον των Αθηναίων, εμφανίζεται μεταξύ των συνομιλητών του *Τιμαίου* και του *Κριτία*, οι οποίοι τιμούν την Αθήνα, δεχόμενοι την αρχαία Αθήνα σαν παράδειγμα του καλύτερου πολιτεύματος.⁶

Ας θυμηθούμε εδώ πως ο Πλάτων δε αποσκοπεί στην περιγραφή ιστορικών γεγονότων, αλλά στη συγγραφή φιλοσοφικών έργων με τη δραματική μορφή του διαλόγου. Εμπνεόμενος κατά πολύ από την πραγματικότητα, επιλέγει και επεξεργάζεται (όπως κάθε δραματογράφος) τα στοιχεία της με τον τρόπο που φαίνεται σ’ αυτόν ως ο πλέον κατάλληλος για την ανάπτυξη της σκέψης του. Έτσι δε διστάζει και να δημιουργήσει ορισμένους ξένους που παίζουν σημαντικό ρόλο, παρουσιάζοντάς τους απλά με την ιδιότητα του “ξένου” και το όνομα της πατρίδας τους.

Συναντάμε λοιπόν τον Ελεάτη ξένο στο *Σοφιστή* και στον *Πολιτικό* και τον Αθηναίο ξένο στους *Νόμους* και την *Επινομίδα*. Πολυάριθμες υποθέσεις έχουν σχηματιστεί για τους λόγους που οδήγησαν τον Πλάτωνα στο να μην αποδώσει μια συγκεκριμένη ταυτότητα σ’ αυτούς τους ομιλητές.⁷ Πιστεύω πως τα στοιχεία που ο φιλόσοφος θέλησε να υπογραμμίσει είναι ακριβώς αυτά που αναφέρει δηλαδή, πρώτον, κάποιες ιδιαιτερότητες του τόπου προέλευσης αυτών των προσώπων (διδασκαλία της Ελεατικής σχολής και το δημοκρατικό και συγγενές προς το της Αθήνας πολίτευμά τους, αλλά και η άσκηση της φιλοσοφίας) και δεύτερον το γεγονός ότι πρόκειται για “ξένους”.

Γιατί η έννοια του “ξένου” δεν περιορίζεται στη διαφορά καταγωγής ή πολιτειακής ιδιότητας. Εμπεριέχει τη διαφορά “καθ’ εαυτή”, την απόσταση από ό,τι είναι σύνηθες ή γνωστό. Ο “ξένος” είναι επίσης ο “παράξενος”, εκεί-

νος που τοποθετείται έξω από τα σύνορα του “δικού μας” κόσμου.⁸ Για τους ξένους (Ελεάτη και Αθηναίο) η ονομασία τους εμπλέκει την κριτική απόσταση που μπορούν να πάρουν απέναντι σε τρέχουσες αντιλήψεις των άλλων συμπολιτών τους.

Αυτή η ικανότητα να αποστασιοποιείται κανείς από το οικείο διανοητικό του περιβάλλον και να θέτει αυτό σε αμφισβήτηση για να το γνωρίσει με πιο αντικειμενικό τρόπο, ως να επρόκειτο για έναν καινούριο κόσμο, αποτελεί ίδιον του φιλοσόφου, που βρίσκεται σε συνεχώς ανανεωμένη απορία. Οι δύο εν λόγω Ξένοι είναι θιασώτες της φιλοσοφίας. Ο ίδιος ο Σωκράτης – το κατά Πλάτωνα πρότυπο του φιλοσόφου, που δεν είχε εγκαταλείψει την πατρίδα του παρά για να εκπληρώσει τις στρατιωτικές του υποχρεώσεις⁹ – χαρακτηρίζεται σε πολλές περιπτώσεις ως “άτοπος”¹⁰, ένας παράξενος άνθρωπος που δε μπορεί να ενταχθεί στα γνωστά πλαίσια.¹¹

Στο *Φαίδρο* ο Σωκράτης διηγείται το μύθο περί των αρχών της ψυχής, την οποία παρομοιάζει με φτερωτό άρμα, συμμετέχον στη θεία πομπή που πραγματοποιεί σε κανονικά διαστήματα μια περιοδεία στον υπερουράνιο τόπο, για να θεαθεί τις Ιδέες. Η “πτώση” των ψυχών μας σ’ ένα ανθρώπινο σώμα, αποτέλεσμα ατυχήματος ή έλλειψης επιδεξιότητας του ηνιόχου – νου, είναι μόνο παροδική. Η ψυχή μας ποθεί να ξαναβρεί τα φτερά της για να ξαναγυρίσει στον ουράνιο τόπο της καταγωγής της, που αποτελεί και τον τελικό της προορισμό. Για να πραγματοποιηθεί αυτός ο ψυχικός νόστος, θα πρέπει να προηγηθεί η ανάμνηση εκείνης της πατρίδας και των Ιδεών που κάποτε εθεάθησαν από την ψυχή. Ο φιλόσοφος έχει περισσότερο από κάθε άλλον άνθρωπο συνείδηση αυτής της κατάστασης ή μάλλον κατέχεται από αυτή σε τέτοιο βαθμό μάλιστα ώστε να την θεωρεί σημείο αναφοράς όλων των πράξεών του· τούτο καθιστά αυτόν παράξενο στα μάτια του κόσμου.¹³

Όλοι οι άνθρωποι βρίσκονται λοιπόν σαν ξένοι, περαστικοί από τούτη τη Γη κατά τη διάρκεια της ζωής τους. Αναφερόμενος στην κατηγορία του “ανθρώπου” στο σύνολό της, και κυρίως στη μεταφυσική της διάσταση, ο Πλάτων ξεπερνά τις διαφορές της γήινης προέλευσης.¹³ Ο φιλόσοφος συνειδητοποιεί πλήρως την προτεραιότητα αυτής της κατηγορίας, που θεμελιώνει την ισότητα μεταξύ όλων των αντιπροσώπων του ανθρώπινου είδους.

Αν όλοι οι άνθρωποι είναι ξένοι εδώ, ως προς το θάνατο μέρος τους, ο Πλάτων αναγνωρίζει ωστόσο ανισότητες όσον αφορά την πρακτική κατάσταση αυτών που περιφέρονται μακριά από την πατρίδα του, την οικογένεια και τους φίλους τους. Διαβάζουμε στους *Νόμους*:

“Καθώς είναι πράγματι απομονωμένος, χωρίς συντρόφους και συγγενείς, ο ξένος εμπνέει περισσότερο από κάθε άλλο το έλεος στους ανθρώπους και στους θεούς (ελεεινότερος ανθρώποις και θεοίς). Έτσι, αυτός που μπορεί πιο εύκολα να τον βλάψει, σπεύδει να τον βοηθήσει. Κι αυτός που μπορεί κατ’ εξοχήν να το πράξει είναι ο ξένιος δαίμων ή ο θεός του καθενός, που ακολουθεί τον Ξένιο Δία (δύναται δὲ διαφερόντως ὁ ξένιος ἐκάστων δαίμων καὶ θεός τῶ ξενίῳ συνεπόμενοι Διί). Χρειάζεται λοιπόν για τον άνθρωπο, που έχει και την ελάχιστη σύνεση, μεγάλη προσοχή ώστε να μη διαπράξει κανένα αδίκημα απέναντι στους ξένους κατά τη διάρκεια της ζωής του”.¹⁴

Περισσότερο από κάθε άλλο αδίκημα, αυτό που διαπράττεται εναντίον ενός ξένου μετατρέπεται σε έγκλημα ασεβείας. Η προστασία των ξένων από τον Ξένιο Δία, γνωστή από τη θρησκευτική παράδοση, υπογραμμίζεται ιδιαίτερα από τον Πλάτωνα¹⁵, ο οποίος πράγματι τηρεί στη νομοθεσία της ιδανικής πολιτείας των Μαγνήτων μια στάση εξαιρετικά προσεκτική απέναντι σε κάθε αλλοδαπό.¹⁶

Ο σεβασμός του ξένου εκδηλώνεται επίσης στον τρόπο με τον οποίο οι εγχώριοι συνομιλητές των διαλόγων αντιμετωπίζουν όσους έρχονται από αλλού. Παραδείγματος χάριν, ο Σωκράτης διατηρεί επιμελώς μια ευγενική έκφραση στους λόγους που απευθύνει στους ξένους συνομιλητές του, ακόμη κι αν οι ιδέες που εκφράζουν εκείνοι παρουσιάζουν αντιφάσεις ή στηρίζονται σε αρχές που ο φιλόσοφος κρίνει απαράδεκτες. Φαίνεται μάλιστα πως ο Πλάτων καταφεύγει σε ορισμένα “τεχνάσματα”, ώστε να μην αφήσει σε καμία περίπτωση το Σωκράτη να προσβάλει τους ξένους (και έτσι να διαπράξει έγκλημα ασεβείας). Στο τέλος του *Γοργία*,¹⁷ μόνο ο Καλλικλής, ένας Αθηναίος που συμεριζείται τις εξοργιστικές απόψεις του Γοργία και του Πώλου, δέχεται άμεσα τη δριμύτατη κριτική του φιλοσόφου. Στον *Ευθύδημο* ο Σωκράτης προσπαθεί να καταπραΰνει τις βίαιες αντιδράσεις του νεαρού Κτησίππου απέναντι στις επιδέξιες αλλά κούφιες σοφιστείες του Ευθύδημου και του Διονυσόδωρου, προσποιούμενος πως οι εξόριστοι των Θουρίων κατέχουν μιαν εξέχουσα σοφία, την οποία αποφεύγουν έντεχνα να αποκαλύψουν.¹⁸

Οι ξένοι ομιλητές των διαλόγων παρουσιάζονται κυρίως, είναι αλήθεια, ως φορείς σημαντικών γνώσεων. Ο Σωκράτης αναφέρεται σ’ αυτούς μονάχα με επαινετικό τρόπο. Αν μερικές φορές τα λόγια του αποκτούν ειρωνική χροιά, αυτή αποκαλύπτεται στη συνέχεια, όταν οι γεμάτοι οίηση ισχυρισμοί ορισμένων αλλοδαπών, όπως ο Ευθύδημος, ο Διονυσόδωρος¹⁹, ο Ίων²⁰ και ο Ιππίας²¹, αποδεικνύονται ψευδείς, μετά από την υποβολή τους στο φιλοσοφικό έλεγχο. Η αντίθεση του Σωκράτη στερείται λοιπόν κακοήθειας ή προκατα-

λήψεων ειδικά εναντίον των ξένων: Όπως εξηγεί και ο ίδιος στην *Απολογία*, συνηθίζει να υποβάλει σε κριτική θεώρηση τις γνώμες όλων όσων του φαίνονται σοφοί (Αθηναίοι και ξένοι) προκειμένου να ανακαλύψει την αλήθεια.²² Έτσι, η παρουσία των ξένων εμπλουτίζει ούτως ή άλλως τους προσανατολισμούς της φιλοσοφικής έρευνας και του διαλόγου.

Με όλα ταύτα, πρέπει να σημειωθεί ότι ως επί το πλείστον ο Σωκράτης αποτιεί έναν ελικρινή φόρο τιμής στους ξένους, που θεωρεί ως κατόχους πραγματικών γνώσεων. Μπορούμε να αναφέρουμε τα παραδείγματα του Θεόδωρου²³, του Τιμαίου²⁴, του Πρωταγόρα,²⁵ ο οποίος διεξάγει μια εξαιρετικά λεπτή συζήτηση με το Σωκράτη για τον ορισμό της πολιτικής τέχνης ή αρετής. Ο Παρμενίδης²⁶ ελέγχει κριτικά της αδυναμίες της θεωρίας των Ιδεών και εκθέτει στο νεαρό Σωκράτη την τεχνική της διαλεκτικής. Η ίδια μέθοδος εφαρμόζεται από τη Διοτίμα κατά τη “μύηση” του αρχάριου φιλόσοφου στα “Μυστήρια του Έρωτα” (τά *έρωτικά*).²⁷

Είναι αξιοσημείωτο το ότι οι γυναίκες που παίζουν έναν σημαντικό ρόλο στους διαλόγους, η Διοτίμα και η Ασπασία, είναι και οι δύο ξένες και ο Σωκράτης ανακηρύσσει αυτές “δασκάλους” του στα θέματα του (φιλοσοφικού) έρωτα και του λόγου.²⁸ Οι “αξιοπρεπείς” Αθηναίες δε λάμβαναν παρά μια στοιχειώδη εκπαίδευση και έπρεπε να αφιερώνονται στις οικιακές εργασίες, μακριά από τις συζητήσεις των ανδρών. Ο Πλάτων υποστηρίζει ριζοσπαστικές απόψεις για την εποχή του, διακηρύσσοντας την ισότητα των δύο φύλων· οι εξέχουσες προσωπικότητες της Διοτίμας και της Ασπασίας, ξένες ως προς τα Αθηναϊκά ήθη, φαίνεται να αποτελούν συγκεκριμένες πραγματώσεις αυτών των αντιλήψεων.²⁹

Οι απαραίτητες προϋποθέσεις ενός επιτυχημένου διαλόγου με τον Άλλο παρουσιάζονται με σαφήνεια στην αρχή του *Σοφιστή*, όπου οι συνομιλητές ζητούν σαν χάρη από τον Ελεάτη ξένο να τους γνωστοποιήσει τις γνώμες που επικρατούν στη χώρα του για τον ορισμό του σοφιστή, του πολιτικού και του φιλοσόφου· ζητούν να τους δια φωτίσει πάνω σ’ αυτό το επίμαχο θέμα. Οι αρχές αυτές είναι η κοινή διάθεση και η συγκατάθεση ανταλλαγής απόψεων που μπορεί να υποστούν αμοιβαία κριτική, με σκοπό να επιτευχθεί ένας λόγος σαφής, ακριβής και αληθινός.³⁰

Μεταξύ των δυσκολιών που ενδέχεται να προκύψουν κατά την εξέλιξη του διαλόγου, κάποιες οφείλονται στο ότι οι συνομιλητές αντιπροσωπεύουν διάφορες αντιλήψεις ή ρεύματα σκέψης. Έτσι μπορεί να χρησιμοποιούνται κοινοί όροι που να σημασιοδοτούνται διαφορετικά για τον καθένα. Ο Ελεάτης ξένος, ο Παρμενίδης, η Διοτίμα, παρουσιάζουν απτά παραδείγματα της καλύτερης μεθόδου για το ξεπέρασμα αυτών των δυσκολιών επικοινωνίας, δηλα-

δή την υπομονετική και συστηματική ανάλυση στην οποία υποβάλλουν τους χρησιμοποιούμενους όρους και έννοιες.

Ο όρος “ξένος” επιδέχεται και μια ακόμη σημασία: εκείνη του οικοδεσπότη και του φιλοξενουμένου. Οι σχέσεις “ ξενίας”, πιστοποιούμενες με την ανταλλαγή δώρων, θεωρούντο από τους Έλληνες ως δεσμοί ισχυρής φιλίας, οι οποίοι μεταβιβαζόταν και στους απογόνους των δύο “ξένων”³¹. Ο Σωκράτης θυμίζει στο *Λύσιδα* τους στίχους του ποιητή, ο οποίος εντάσσει την παρουσία του “ξένου αλλοδαπού” κάτω από τη στέγη ενός ανθρώπου στα στοιχεία που συνθέτουν την ευτυχία³². Το να ξέρει κανείς να προσφέρει τη φιλοξενία του (ξένους υποδέξασθαι τε και αποπέμψαι) με τρόπο αντάξιο ενός “ανδρός αγαθού”³³ θεωρείται στο *Μένωνα* ως μέρος της σοφίας και της αρετής που πρέπει κανείς να αποκτήσει.

Εξ άλλου στο τέλος του ίδιου έργου ο Σωκράτης προτρέπει το Μένωνα, στο όνομα του φιλικού του δεσμού με τον Αθηναίο οικοδεσπότη του Άνυτο, να πείσει αυτόν τον τελευταίο για την ορθότητα των ιδεών που αποδέχθηκε ο ίδιος κατά τη διάρκεια του φιλοσοφικού διαλόγου, ώστε να προσφέρει υπηρεσίες και σε όλους τους Αθηναίους.³⁴ Καθώς πρόκειται για έναν από τους κατηγορούς του Σωκράτη, αντιλαμβανόμαστε εύκολα το βάρος του διπλού νοήματος της φράσης: “πείθε καὶ τὸν ξένον τόνδε Ἄνυτον, ἵνα πρᾶότερος ᾖ”. Ο Άνυτος είναι επίσης κυρίως ένας ξένος ως προς την συμπεριφορά. Βρίσκουμε εδώ ένα ωραίο παράδειγμα της συνήθειας του Πλάτωνα να παίζει με τις πολλαπλές σημασίες των λέξεων.

Ένα άλλο παράδειγμα υπάρχει στη μεταφορά που μετατρέπει το σύνολο της κοσμογονικής, θεογονικής και ανθρωπογονικής διήγησης του Τιμαίου (στον ομώνυμο διάλογο) σε ένα εορταστικό “γεύμα” που ο φιλοξενούμενος του Κριτία προσφέρει στο Σωκράτη ως αντίδωρο των δικών του “ξενίων”, του “γεύματος φιλοξενίας”, το οποίο ο φιλόσοφος είχε συνθέσει με λόγους και είχε προσφέρει την προηγούμενη σ’ αυτόν και στον Ερμοκράτη, δηλαδή περιγραφή του ιδανικού πολιτεύματος της *Πολιτείας*.³⁵

Ο Πλάτων διακρίνει στους *Νόμους* τέσσερα είδη αλλοδαπών επισκεπτών: τον ταξιδευτή για εμπορικούς λόγους, “τον θεωρό”, που έρχεται να παρακολουθήσει κάποια δημόσια εορταστική εκδήλωση, τον πρέσβυ που η πόλη του αποστέλλει και τον άνθρωπο που διακρίνεται για το ερευνητικό του πνεύμα και ο οποίος έρχεται να γνωρίσει τα καλά στοιχεία άλλων χωρών και να μεταδώσει τις δικές του γνώσεις.³⁶ Ο φιλόσοφος εκδηλώνει τη μέγιστη εκτίμηση απέναντι σ’ αυτόν που ανήκει στην τελευταία κατηγορία, ο οποίος φεύγει εν τέλει ως “φίλος παρά φίλων δώροις και τιμαῖς πρεπούσαις τιμηθείς”.³⁷

Αντιθέτως, αποφεύγει να αναφέρει εδώ, στο πλαίσιο της ιδανικής πόλης των Μαγνήτων, τους περιφερόμενους “διδασκάλους της σοφίας”, οι οποίοι πουλούν ακριβά τη μετάδοση των γνώσεών τους, ένα φαινόμενο φιλαργυρίας και απάτης, που ο Σωκράτης ειρωνεύεται ανοιχτά στον *Ιππία μείζονα*.³⁸ Στην πραγματικότητα ο Πλάτων εκτιμά μόνο τους πραγματικούς δασκάλους, οποιαδήποτε και να είναι η προέλευσή τους.³⁹ Οι Μάγνητες πρέπει, παραδείγματος χάριν, να καλούν επίσημα τους ξένους που κατέχουν εξέχουσες γνώσεις στα μαθήματα που επιθυμούν να μεταδώσουν στους νέους τους.⁴⁰ Πρόκειται για ένα μέτρο που αποσκοπεί στον έλεγχο του αυθαίρετου χαρακτήρα της εκπαίδευσης των σοφιστών και των ρητόρων, οι οποίοι ταξίδευαν από πόλη σε πόλη για να αποκτήσουν φήμη και περιουσία, ενώ η γνώση τους θεωρείται από το φιλόσοφο πολλαπλά ύποπτη.

Τέλος, το λεπτομερές σχέδιο νομοθεσίας της ιδανικής πολιτείας που ο Πλάτων παρουσιάζει στα τελευταία έργα του, τους *Νόμους* και την *Επινομίδα*, επινοείται από έναν Αθηναίο, ένα Λακεδαιμόνιο και έναν Κρήτα. Τα τρία πρόσωπα απευθύνουν συχνά το λόγο μεταξύ τους, χρησιμοποιώντας τον όρο “ξένος”.⁴¹ Είναι βέβαια ξένοι ο ένας για τον άλλο, αλλά ταυτοχρόνως δεσμοί φιλοξενίας συνδέουν τον Κλεινία με τους άλλους γέροντες. Ο Μέγιλλος υπογραμμίζει επίσης ότι κατέχει τη θέση του προξένου της Αθήνας στη Σπάρτη, δηλαδή του πολίτη που επίσημα επιφορτίζεται με την υποδοχή και την προστασία κάθε Αθηναίου που βρίσκεται στη χώρα του.⁴² Γι’ αυτό και οι τρεις μπορούν επίσης να αλληλοαποκαλούνται “φίλοι”⁴³, γι’ αυτό επιτυγχάνουν να δημιουργήσουν με κοινή συμφωνία μια νέα αποικία. Η πόλη αυτή συγκεντρώνει τα στοιχεία που κριθήκαν καλύτερα (μετά από εξονυχιστικό διαλεκτικό έλεγχο) όχι μόνο των δικών τους πατρίδων,⁴⁴ αλλά και του συνόλου των πολιτειών του γνωστού κόσμου, σε μια πρωτότυπη σύνθεση.⁴⁵ Η «ένταξη» του ξένου πραγματοποιείται με την οικειοποίησή του και την αποδοχή του ως φίλου:

Οι *Νόμοι* και η *Επινομίς* αποτελούν λοιπόν πρότυπα επιτυχούς διαπολιτιστικού διαλόγου, καθώς αξιοποιούν και ξεπερνούν ταυτόχρονα με δημιουργικό τρόπο την ιδιαίτερη προσφορά καθενός από τους συνομιλητές, των οποίων το ανοιχτό πνεύμα και η καλοπροαίρετη διάθεση (που είναι ενέργειες των καλύτερων μερών της ψυχής του ανθρώπου) μαρτυρούν μια μεγάλη σοφία: πρόκειται ίσως για τη σοφία εκείνη που είχε αποκτήσει ο ίδιος ο Πλάτων στο τέλος μιας μακράς ζωής διαλόγου με το “αυτό” και το “έτερον”, με στόχο την επίτευξη του “μικτού” που να προσεγγίζει κατά το μέγιστο δυνατόν την Ιδέα του Αγαθού.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Η Μ. F. BASLEZ, *L' Étranger dans la Grèce antique*, Paris, Les Belles Lettres, 1984, σ. 20, παρατηρεί πως η ειδιοποιός διαφορά του ξένου για τους Έλληνες συνδέεται για πρώτη φορά με την πολιτική και όχι με τη φυλετική ταυτότητα, χάρη στην επινόηση και καθιέρωση της έννοιας του “πολίτη”.
2. Για τις σχέσεις μεταξύ Ελλήνων και βαρβάρων γενικότερα βλ. W. NIPPEL, *Griechen, Barbaren und “Wilde” .Alte Geschichte und Sozialanthropologie*, Frankfurt am Main, Fischer Taschenbuch Verlag, 1990 και Α. MEHDI BADI, *Les Grecs et les Barbares. L' autre face de l' histoire*, Lausanne, Payot, 1963. Ο Η. JOLY, “Platon et la question des étrangers. Classer, prescrire, analyser”, *La naissance de la raison en Grèce. Actes du Congrès de Nice (mai 1987)*, dir. J.-F. Mattei, Paris, P.U.F., 1990, σ. 333-357, εξετάζει το θέμα του Πλάτωνα κυρίως στις σσ. 350-356. Ενώ λαμβάνει υπ’ όψη του το κείμενο του Πολιτικού (262c-d) που με πρωτότυπο τρόπο αρνείται να θεωρήσει τους βαρβάρους σαν “χωριστό είδος” ανθρώπων, ο συγγραφέας δεν δέχεται ότι ο Πλάτων μπορούσε να κηρύσσει “μια απαιτητική και εκλεπτυσμένη μορφή ανθρωπισμού, όπου η παγκοσμιοποίηση και η λογική ικανότητα του ανθρώπου αλλά και η σχετικότητα και η πολλαπλότητα των λαών και των πολιτισμών θα γινόταν σεβαστές επί ίσοις όροις” (σ. 356). Θα επιχειρήσουμε εδώ να καταδείξουμε πως, αντιθέτως, οι πρώτες αρχές μιας τέτοιας στάσης, που βεβαίως χαρακτηρίζει κυρίως την εποχή μας, έχουν ήδη θεθεί από τον Πλάτωνα.
3. Πολιτεία, X, 614b2-621c2.
4. Τίμαιος, 21e-25d6 και Κριτίας, 108d4 κ.εξ.
5. Ο Πλάτων κάνει συχνά και ο ίδιος τη διάκριση μεταξύ του περαστικού “ξένου” και του “μετοίκου”, που είναι εγκατεστημένος στην πόλη. Για τη θέση του μετοίκου στην Ελλάδα, βλ. Μ.-F. BASLEZ, ό. π., σ. 127-149.
6. Μπορούμε εδώ να κάνουμε μια υπόθεση, όσον αφορά όχι την ιστορική πραγματικότητα, αλλά τη λειτουργικότητα της παρουσίας του Ερμοκράτη για την επίτευξη των σκοπών του διαλόγου: ο νικητής της Αθήνας “πιστοποιεί” την κατάρπωση της πολιτικής κατάστασης της πόλης κατά τον 4ο αι., την οποία στιγματίζει ο Πλάτων προβάλλοντας το πρότυπο των “αρχαίων Αθηναίων”.
7. Βλέπε, π.χ., Α. DIES, Introduction” στη μετάφραση των Ε. DES PLACES-A. DIES, *Les Lois*, Paris, Les Belles Lettres, 1951, σ. VII και J. HALVERSON, “Plato: The Athenian Stranger”, *Arethousa*, 30 (1997), σ. 75-102.
8. Για τις διάφορες σημασίες του όρου “ξένος”, βλέπε Μ. F. BASLEZ, ό.π., σ. 17-25.
9. Ο Σωκράτης πήγε στη Σάμο ως οπλίτης (430π.Χ.) και συμμετείχε στην εκστρατεία της Ποτειδαίας (429) και στη μάχη του Δηλίου (414).
10. Βλ. Αλκιβιάδης, 106a2, Θεαίτητος, 149a9, Φαίδρος, 229c6 και 230c 6, Συμπόσια, 215a 2.
11. Πρβλ. Ε. SCHWARZENBERG, “The Portrait of Socrates by Aristoxenus and Demetrius of Phaleron”, *The Philosophy of Socrates*, ed. By K. I. Boudouris, Athens, 1991, σ. 309-323 (“He is indeed an *atopos* , a figure defying classification”) και Th. WEBER, “Atopos Sokrates”, *Festschrift für H. Goergemans*, hrsg. M. Baumbach et al., Bibliothek der klassischen Altertumswissenschaften, Neue Folge, 2. Reihe, 102, Heidelberg, Winter, 1998, σσ. 453-456.

12. Βλ. *Φαίδρο*, 246d 6-249d 2. Στην *Πολιτεία*, VI, 497b 1-7, η φιλοσοφική φύση μέσα στις πολιτείες της εποχής παρομοιάζεται με “ξενικόν σπέρμα εν άλλη γη σπειρόμενον”, που προσπαθεί να ριζώσει.
13. Πρβλ. επίσης *Τίμαιο*, 90a2-b1, όπου ο άνθρωπος παρουσιάζεται σαν ανεστραμμένο “ουράνιο φυτό”.
14. *Νόμοι*, V, 729e 5- 730a 4.
15. *Νόμοι*, VIII, 843a 5, IX, 879e 2, XII, 953e 2, 965e 7 πρβλ. επίσης το λογοπαίγνιο του Σωκράτη στο *Σοφιστή*, 216a 5-b6, όπου ο Ελεάτης ξένος παρομοιάζεται με “ξένο θεό”.
16. Βλέπε, π.χ., *Νόμοι*, VIII, 845a4-b2, 847e2-b1, 849a7-d8, IX, 854d1-5, 865e 9-866a 1, 879d2-e6. Ο H. JOLY, ό.π., σ. 344-348, παρατηρεί ότι το πνεύμα των νόμων των Μαγνητών που αφορούν γενικότερα τους ξένους τοποθετείται στη “χρυσή τομή” που αποφεύγει τις ακρότητες της “επιμειξίας” και της “ξενηλασίας”.
17. *Γοργίας*, 527a5-527e7.
18. *Ευθύδημος*, 285a2-285d6 και 288a 8-d 4.
19. Βλ. ό.π., 271a1-b4, 303b6-304c5.
20. Βλ. *Των*, 530a1-531a 4, 532d6-e1, 542b3-4.
21. Βλ. *Ιπτίας μείζων*, 281a1-282a8 και *Ιπτίας ελάσσων*, 364a1-b3.
22. Πρβλ. *Απολογία*, 23b4-6 και 30a1-3.
23. Βλ. *Θεαίτητος*, 143d1-e3.
24. Βλ. *Τίμαιος*, 20a1-5.
25. Βλ. *Πρωταγόρας*, 309b7-d2.
26. Βλ. *Παρμενίδης*, 127a 4-128a6 και *Σοφιστής*, 217c4-7.
27. Βλ. *Συμπόσιο*, 201d 1-e7.
28. Βλ. *Μενέξενος*, 235e4-236a1.
29. Παράβαλε επίσης το κείμενο της Ανακοίνωσης στο ίδιο Συνέδριο της N. ERNOULT, “Quand les femmes platoniciennes ont la parole”.
30. Βλ. *Σοφιστής*, 216d 2-219a 2.
31. Βλ. *Μένων*, 78d3, όπου ο Σωκράτης αποκαλύπτει πως ο Μένων είναι πατρικός ξένος του βασιλιά των Περσών. Το να συνδέεται κανείς με φιλοξενία με μια μεγάλη προσωπικότητα εθεωρείτο εξαιρετική τιμή. Πρβλ. M.-F. BASLEZ, ό.π., σ. 31-45.
32. *Λύσις*, 212e4.
33. *Μένων*, 91a5.
34. Ό.π., 100b 7c2.
35. *Τίμαιος*, 17a1-b4.
36. *Νόμοι*, XII, 952d7- 953e4.
37. Ό.π., XII, 953d 7.
38. *Ιπτίας μείζων*, 282b1-283b3.
39. Πρόκειται για μια συνήθη συμπεριφορά των Αθηναίων, οι οποίοι, όπως μαθαίνουμε από το Σωκράτη στον *Ιωνα*, 541c 7-d4, δεν δίσταζαν να εμπιστευθούν σημαντικά δημόσια λειτουργήματα σε ξένους που θεωρούσαν εξαιρετικά ικανούς.
40. *Νόμοι*, VII, 804c8-d6.
41. Πρβλ., π.χ., *Νόμοι*, I, 624a 1, 3, 626d 2, 633c 8, d7, 637b 7, III, 689c 2, V, 654 d 4, 660b 1, IX, 857 b4, 860c 3, 861c 7, XII, 965c7...

42. Ό.π., I, 642b2- d2. Για τον περιβλεπτο αυτό θεσμό και τους προνομιακούς δεσμούς του προξένου με την πόλη της οποίας τα μέλη δέχεται στη δική του χώρα, βλ. M.-F. BASLEZ, ό.π., σ. 37-40 και 111-125.
43. Πρβλ., π.χ., *Νόμοι*, III, 689c5, XII, 969c 4.
44. Ο Πλάτων παρουσιάζει συχνά την Κρήτη και τη Λακεδαιμόνα σαν απτά παραδείγματα πόλεων που χαρακτηρίζονται από άριστη νομοθεσία.
45. Πρβλ. H. JOLY, ό.π., σ. 333-343 (σ. 343: "...μεταξύ ξένων, στο εξωτερικό, διεξέρχονται ξένα πολιτικά συστήματα, χωρίς να αδιαφορούν για την εθνογραφία και με μια υπογραμμισμένη διάθεση εξωτισμού").

ΟΙ ΞΕΝΟΙ ΣΤΟΥΣ ΔΙΑΛΟΓΟΥΣ

Διάλογος*	Ξένα πρόσωπα**	Τόπος καταγωγής
<i>Ιπτίας ελάσσων</i>	Ιπτίας	Ήλις
<i>Αλκιβιάδης</i>		
<i>Απολογία</i>	–	–
<i>Ευθύφρων</i>	Ευθύφρων	Νάξος
<i>Κρίτων</i>	–	–
<i>Ιπτίας μείζων</i>	Ιπτίας	Ήλις
<i>Χαρμίδης</i>	–	–
<i>Λύσις</i>	–	–
<i>Λάχης</i>	–	–
<i>Πρωταγόρας</i>	Πρωταγόρας	Άβδηρα
	Ιπτίας	Ήλις
	Πρόδικος	Κέα
<i>Γοργίας</i>	Γοργίας	Λεοντίνοι
	Πώλος	Σικελία
<i>Μένων</i>	Μένων	Θεσσαλία
<i>Φαίδων</i>	<i>Φαίδων</i>	Ήλις
	Εχεκράτης	Φλειούς
	Συμμίας	Θήβαι
	Κέβης	Βοιωτία
	Φαιδώνδης	Βοιωτία
	Ευκλείδης	Μέγαρα
	Τερψίων	Μέγαρα
<i>Συμπόσιο</i>	(Διοτίμα)	Μαντίνεια
<i>Φαίδρος</i>	(Λυσίας)	Κλαζομεναί
<i>Ίων</i>	Ίων	Έφεσος
<i>Μενέξενος</i>	(Ασπασία)	Μίλητος
<i>Ευθύδημος</i>	Ευθύδημος	Χίος
		εξόριστος άποικος Θουρίων
	Διονυσόδωρος	Χίος
		εξόριστος άποικος Θουρίων
<i>Κρατύλος</i>	–	–

<i>Πολιτεία</i>	<i>Θρασύμαχος</i>	Χαλκηδών Βιθυνίας
	<i>Κέφαλος</i>	Συρακούσαι
	<i>Πολέμαρχος</i>	Συρακούσαι
	<i>Λυσίας</i>	Συρακούσαι
	<i>Ευθύδημος</i>	Συρακούσαι
<i>Παρμενίδης</i>	(<i>Ηρ</i>)	Αρμενία
	<i>Κέφαλος</i>	Κλαζομεναί
	<i>Παρμενίδης</i>	Ελέα
<i>Θεαίτητος</i>	<i>Ζήνων</i>	Ελέα
	<i>Θεόδωρος</i>	Κυρήνη
	<i>Ευκλείδης</i>	Μέγαρα
<i>Σοφιστής</i>	<i>Τερψίων</i>	Μέγαρα
	<i>Θεόδωρος</i>	Κυρήνη
	<i>Ελεάτης ξένος</i>	Ελέα
<i>Φίληβος</i>	-	-
<i>Τίμαιος</i>	<i>Τίμαιος</i>	Λοκροί
	<i>Ερμοκράτης</i>	Συρακούσαι
	(<i>Αιγύπτιος ιερέας</i>)	Σαΐς Αιγύπτου
<i>Νόμοι</i> (διαδραματιζόμενοι στην Κρήτη)	<i>Αθηναίος ξένος</i>	Αθήναι
	<i>Μέγιλλος</i>	Λακεδαιμών
	[<i>Κλεινίας</i>]	Κρήτη
<i>Επινομίς</i> (διαδραματιζόμενη στην Κρήτη)	<i>Αθηναίος ξένος</i>	Αθήναι
	<i>Μέγιλλος</i>	Λακεδαιμών
	[<i>Κλεινίας</i>]	Κρήτη
Σύνολο	-	36

* Οι διάλογοι που έλαβα υπ' όψη μου γι' αυτή τη μελέτη είναι όσοι θεωρούνται, κατά ευρύτατη ομολογία, αυθεντικοί. Εδώ κράτησα τη χρονολογική σειρά που δέχονται οι εκδόσεις Presses Universitaires de France.

** Τα ονόματα των μετόικων είναι γραμμένα με πλάγια γράμματα όπως και εκείνα των προσώπων που η παρουσία τους περιορίζεται στη μεταφορά των λόγων τους από κάποιον συνομιλητή του κυρίως διαλόγου μπήκαν σε παρένθεση. Συμπεριλαμβάνονται και τα πρόσωπα των "εισαγωγών" των διαλόγων. Η αμφίσημη περίπτωση του Κλεινία σημειώνεται με αγκύλες.

ΡΗΤΟΡΙΚΗ, ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ΕΞΕΔΟΘΗ ΥΠΟ ΤΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΒΟΥΔΟΥΡΗ

ΑΘΗΝΑ 2002